

Кулинич Ю. М.

Національний університет харчових технологій,

м. Київ

**Теоретичні аспекти сутності категорії економічний розвиток
підприємства в ринковому середовищі**

Анотація. У статті розглянуто сутність категорії економічний розвиток підприємства, сформульовано основні цілі управління розвитком, здійснено визначення досліджуваної категорії по рівнях та встановлені зовнішні і внутрішні чинники впливу на економічний розвиток підприємства.

Ключові слова. Економічний розвиток, підприємство, економічні ресурси, ріст, життєвий цикл.

Аннотация. В статье рассмотрены сущность категории экономическое развитие предприятия, сформулированы основные цели управления развитием, осуществлено определение исследуемой категории по уровням и установлены внешние и внутренние факторы влияния на экономическое развитие предприятия.

Ключевые слова. Экономическое развитие, предприятие, экономические ресурсы, рост, жизненный цикл.

Annotation. The article deals with the essence of the economic development of the enterprise category, formulated the main objectives of management development, the definition of the study carried out by level and category set internal and external factors influence the economic development of the enterprise.

Keywords. Economic development, enterprise, economic resources, growth, life cycle.

Вступ. За умов ринкової економіки, самостійності підприємств, їхньої відповідальності за результати діяльності виникає об'єктивна необхідність визначення тенденцій розвитку фінансового стану та перспективних фінансових можливостей. Характерною рисою кінця ХХ – початку ХХІ століть є процес всеохоплюючої глобалізації, який поступово стирає регіональні та національні кордони, формуючи єдиний інтегрований ринковий простір, котрий характеризується наявністю коеволюційних ефектів. За цих умов розвиток відкритих складних соціально-економічних систем, зокрема підприємств, залежить не стільки від їх внутрішніх реальних і потенційних можливостей, скільки від впливів і флуктуацій ринкового оточення, що, динамічно змінюючись, виступають джерелами виникнення спектру різноманітних суперечностей, які обумовлюють поведінку підприємства в як в сьогоденні, так і в майбутньому.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В результаті проведених досліджень було виявлено, що діяльність господарюючих суб'єктів в умовах вітчизняної економіки характеризується комплексом суперечностей, до яких можна віднести суперечності між прагненням керівництва управляти розвитком підприємства на основі планомірної діяльності та неповною визначеністю зовнішніх і внутрішніх умов; між ретельністю і творчістю в діяльності співробітників; між прагненням до стійкості (сталого) розвитку підприємства як системи і його мінливістю; між цілісністю підприємства і свободою його підрозділів; між швидкістю змін зовнішнього середовища і швидкістю реакцій підприємства на такі зміни тощо. Ці суперечності обумовлюють виникнення однієї з найгостріших проблем – проблеми управління розвитком підприємства, вирішення якої дозволяє забезпечити стратегічну конкурентоспроможність підприємства на ринку.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Слід зазначити вагомий внесок у вирішення окремих аспектів даної проблеми таких українських та закордонних учених, як Раєвнева О.В., Ожегов С.І., Аїстова М.Д., Аккофф Р., Богатирьов І.О., Черемісіна С.Г. та ін.

Віддаючи належне науковій та практичній значущості праць названих авторів, необхідно підкреслити, що певне коло завдань концептуального, методологічного та методичного характеру потребує подальшого розвитку.

Мета статті – визначення сутності категорії економічний розвиток підприємства, обґрунтування необхідності та можливостей її ефективного використання.

Виклад основного матеріалу. Основні цілі управління розвитком підприємств можна сформулювати наступним чином:

- зниження рівня невизначеності та нейтралізація підприємницьких ризиків;
- зростання масштабу виробничо-комерційної діяльності;
- отримання додаткових можливостей фінансового, комерційного, технічного, технологічного чи іншого характеру;
- підвищення ефективності підприємницької діяльності загалом та окремих бізнес-процесів.

На нашу думку, основною причиною негативних наслідків реформування реального сектора економіки в Україні є відсутність комплексного підходу до її формування, обґрунтування і реалізації. Проведення реформ вимагає глибокого теоретичного обґрунтування, оскільки спроби впровадження досвіду господарювання економічно розвинених країн в умовах нестабільної, постсоціалістичної вітчизняної економіки не дали реальних, бажаних результатів.

Найважливішим цільовим призначенням стратегії економічного розвитку являється формування надійної бази поступального реформування харчової промисловості країни на поточну, середньо- та довгострокову перспективу. Критеріями такої бази повинні бути:

- гарантованість і надійність нормативно-правового, фінансового, економічного, виробничого потенціалу;
- досягнення єдності і гармонізації загальнодержавних, регіональних, галузевих і виробничих інтересів, а також зацікавленості і відповідальності

суб'єктів господарювання в ефективному використанні наявного виробничого потенціалу;

– реалізація об'єктивного моніторингу організації і соціально-економічної результативності цільових задач, передбачених стратегією розвитку.

Розвиток – це філософське, соціально-економічне і соціально-психологічне поняття, сутність якого наявна в будь-яких чи конкретно направлених змінах. Як філософська категорія розвиток допускає будь-які зміни, які об'єктивно здійснюються в матеріальному світі і можуть мати які-небудь напрямки в просторі і часі. В соціально-економічних системах процес змін має конкретну направленість і визначається сукупністю цінностей суспільства.

Аналіз ряду наукових публікацій щодо сутності терміна “розвиток” показав, що в наш час не існує єдиного підходу до його розуміння. Тому варто звернутись до різних трактувань розвитку, які є в економічній, філософській літературі та словниках.

У загальнотеоретичному аспекті категорія “розвиток” розкриває характер змін, які відбуваються у системі підприємства. Іншими словами, це послідовність переходів соціально-економічної системи підприємства з одного стану в інший від моменту його створення до дати його ліквідації (юридичної та фізичної) [3].

Коротков Е.М. визначає, що розвиток – сукупність змін, що ведуть до появи нової якості і зміцнюють життєстійкість системи, її здатність протидіяти руйнівним впливам зовнішнього середовища. Розвиток розглядається як висхідна тенденція системи, яка припускає адаптацію до ентропійних процесів зовнішнього середовища.

Ожегов С.І. зазначає, що розвиток – процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, перехід від старого якісного стану, від простого до складного, від нижчого до вищого. Розвиток – прогресуюча тенденція соціально-економічних перетворень [4].

На думку Гапоненка А.Л., економічний розвиток зумовлює різноманітне і разом з тим розбіжне, несуперечливе існування процесів якісних і кількісних змін. У нього розвиток розглядається як ієрархічний процес нагромадження якісних і кількісних змін у системі.

Досить цікавим є трактування категорії “розвиток” відомим ученим в галузях дослідження операцій і теорій систем Расселом Лінкольном Акоффом, згідно з яким розвиток – це не умова або стан, зумовлений рівнем наявності ресурсів, а процес, в якому збільшуються можливості і бажання виробничо-економічної системи задовольняти свої бажання, бажання інших систем та індивідів, пов’язаних з нею. Процес розвитку розглядається як висхідний, оскільки припускає приріст можливостей виробничо-економічної системи [1].

Богатирьов І.О. визначає під розвитком сукупність змін різної економічної природи, спрямованості, інтенсивності, що об’єктивно відбуваються в соціально-економічній системі підприємства під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а також призводять до переходу та фіксації підприємства в різні організаційно-економічні стани (відносно стійкого характеру). З цього випливає, що розвиток – це зміни, які залежать від умов внутрішнього та зовнішнього середовища [2].

Раєвнева О.В. трактує розвиток як унікальний процес трансформації відкритої системи в просторі і часі, який характеризується перманентною зміною глобальних цілей його існування шляхом формування нової дисипативної структури і переводом його в новий аттрактор функціонування [5].

Першоосновою розвитку підприємств слід вважати різноманітні зміни (внутрішнього та зовнішнього характеру), які виступають результатом взаємодії економічних предметів (об’єктів), їх різних властивостей, рис і параметрів. Соціально-економічні зміни у системі підприємства носять об’єктивний характер, тобто не залежать від волі та бажання людини (власників, менеджерів, працівників, інвесторів, кредиторів тощо).

Слід відзначити, що джерелом розвитку підприємства є об’єктивно існуюча невизначеність і внутрішні протиріччя економічних систем.

Ключовим фактором у цьому процесі слід вважати протиріччя між обмеженими економічними ресурсами та необмеженістю економічних потреб людини. Вважаємо розвиток підприємств слід визначати на чотирьох рівнях, кожен з яких створює основу для наступних рівнів [7]:

1. Науково-теоретичному рівні: розвиток – це сукупність внутрішньо та зовнішньо обумовлених послідовностей переходів підприємства (чи окремих його підсистем) з одного стану відносної стійкості у інший, починаючи від моменту його створення до повного припинення функціонування.

2. Методологічному рівні: розвиток підприємства – це постійні зміни структури, функцій, елементів, а також їх окремих властивостей, які дозволяють більш чи менш ефективно функціонувати соціально-економічній системі підприємства за умов динамічного середовища господарювання.

3. Методичному рівні: розвиток підприємства – це процес поступової зміни кількісних і якісних характеристик окремих бізнес-процесів і цільової ефективності підприємницької діяльності у цілому.

4. Прикладному рівні: розвиток підприємства – це постійні зміни (підвищення) цільової ефективності використання основних засобів, оборотних коштів, персоналу, земельних ділянок тощо у короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективах.

Безумовно, ріст являється складовою частиною і найбільш важливою ознакою економічного розвитку і представляє собою збільшення розмірів, вартості, розширення об'ємів (реалізації продукції, чисельності працівників, площ і т.д.). Але часто в економіці більше значення має стабільність виробництва без зміни масштабів діяльності, а ріст може не приводити до позитивних змін, а навіть і негативно впливати на розвиток. В зв'язку з цим, очевидно, необхідно відокремлювати “розвиток” як процес і “розвиток” як результат.

Різниця між розвитком як процесом і розвитком як результатом полягає в тому, що розвиток-процес відображає шляхи і механізми досягнення цілі, а розвиток як результат показує ефективність процесу розвитку, чи досягнена

поставлена ціль, яка ж в досягнутому результаті створена база для подальшого розвитку системи. В цих двох взаємозв'язаних поняттях розвиток-процес є фундаментом, на якому створюється розвиток-результат [7, с. 26].

Одним з видів розвитку є економічний розвиток, який є багатофакторним процесом, що відображає еволюцію господарського механізму, явищ, процесів і зміну на цій основі економічних систем.

Для обґрунтування економічного розвитку підприємств використовуються закони організації, які поділяються на два рівні. До першого рівня відносяться фундаментальні закони організації: закон самозбереження і закон розвитку, закон синергії, до другого – закон інформованості і впорядкованості, закон єдності аналізу і синтезу, закон композиції і пропорційності, специфічні закони соціальної організації.

Розвиток базується на життєвому циклі будь-якої матеріальної системи, який включає вісім взаємопов'язаних етапів: поріг нечутливості, впровадження, зростання, зрілість, насичення, спад, крах і ліквідація або утилізація.

Кожен з етапів циклу економічного розвитку супроводжується флуктуаціями – випадковими відхиленнями миттєвих величин від їхніх середніх значень. Саме завдяки флуктуаціям забезпечується рух рівноважної системи до аттрактора (притягувача) стійкості, який синергетика визначає як відносно стійкий стан системи, що притягає до себе безліч її “траєкторій”, обумовлених різними початковими умовами. Аттракуючі фактори впливають на соціально-економічну систему, можливі траєкторії її руху в напрямку відносно стійкості. Завдяки цьому вони забезпечують цілеспрямованість розвитку й функціонування системи.

Для економічних систем, що розвиваються, характерні, з одного боку, стабільність структури, з іншого боку – втрата стабільності, руйнування однієї структури й створення іншої більш стійкої. Тому процес економічного розвитку можна представити як послідовність циклів еволюційної зміни станів усередині циклу, зі стрибкоподібним переходом наприкінці циклу на новий якісний рівень, що означає початок нового циклу розвитку.

Висновок. Узагальнивши погляди науковців на сутність категорії розвиток та економічний розвиток вважаємо за доцільне дати наступне формулювання досліджуваної категорії: економічний розвиток являє собою необоротну, спрямовану, закономірну зміну матерії та свідомості (матеріальних та ідеальних об'єктів), їх універсальну властивість. Тільки одночасна присутність усіх трьох вказаних властивостей виділяє процеси економічного розвитку серед інших змін. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкту – його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів та зв'язків).

Список використаної літератури

1. Аккофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Аккофф. – М.: Прогресс, 1985. – 328 с.
2. Богатирьов І.О. Ефективність розвитку підприємств / І.О. Богатирьов // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр. Вип. 7-8 (26-27). – К.: НДЕІ, 2003. – С. 73-79.
3. Богатирьов І.О. Управління розвитком підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами” / І. О. Богатирьов. – Київ, 2004. – 28 с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Ок. 57000 слов / С.И. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой. – 19-е изд., испр. – М.: Рус.яз. – 750 с.
5. Раєвнєва О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвнєва. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 496 с.
6. Радянський енциклопедичний словник. – М: Радянська енциклопедія, 1980. – 1109 с.
7. Черемисина С.Г. Развитие виноградно-винодельческого производства Крыма. Монограф. – К.: ННЦ ИАЭ, 2006. – 490 с.